

О.Г. Берестенко

ОСОБЛИВОСТІ СФОРМОВАНOSTI МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Проблема формування і розвитку естетичних смаків студентської молоді належить до категорії актуальних, оскільки зростає роль нової педагогічної стратегії, методологічними підвалинами якої є ідеї та принципи гуманізації, демократизації, особистої зорієнтованості, загальної культурологізації навчально-виховної роботи з молоддю. Активізації емоційних сил людської особистості й мобілізації її інтелектуальних і моральних ресурсів повинне бути відведене чільне місце саме в музичній освіті.

Ключем до розкриття проблеми формування естетичних якостей молоді виступає гуманістично-прагматичний підхід, згідно якого, особистість здатна не тільки до орієнтації на естетичні, духовні, музичні й загальнолюдські цінності, але й готова до їх осягнення у повсякденній життєдіяльності. Такий підхід вимагає не лише сформованої естетичної культури вчителя, його здатності до вибору справжніх цінностей музичного мистецтва, але й можливості адекватно власним уподобанням самореалізуватися у складних соціокультурних реаліях сьогодення.

Величезна проблема виявляється в тому, що не кожна музика може стимулювати позитивне формування особистості людини. Розважальна музика, що заповнює сьогодні світовий ефір, створює чималі труднощі в галузі музичного виховання. Протистояти цим віянням дуже важко, не маючи ґрунтовно виробленого музично-естетичного смаку, “імунітету проти вульгарності”. Різноманітність форм взаємодії людини зі світом музичних творів привертає загальну увагу, а

проблема розвитку музичних смаків перетворилась на одну з ключових у справі формування естетичної культури. Тому спілкування з мистецтвом, насамперед з музичним, повинно стати невід'ємною часткою діяльності учнів або студентів у процесі навчання. Тільки вивчаючи найкращі зразки мистецтва, безпосередньо спілкуючись з ним, молоде покоління матиме високий естетичний смак, сформовану громадянську свідомість, почуття національної гідності та взагалі духовну культуру. Особливе значення має пізнання серйозної музики особистістю, яке сприяє її саморефлексії. Розуміння такого ціннісного підходу дуже важливо для естетичного, зокрема музичного виховання.

За даними наукових досліджень, результати вивчення музично-естетичних смаків студентської молоді засвідчують, що для значної частини студентської молоді класичне мистецтво є анахронізмом, мінімалізм у сучасному мистецтві, спрощення змісту і форми до примітивізму, мистецькі штампи сприймаються подекуди як суперсучасність і зводять мистецтво тільки до функції гри та розваг. Класичне мистецтво дратує. У кращому випадку втомлює. З'являється новий термін „складна культура” стосовно тих явищ культури, тих артефактів, які спонукають до філософських роздумів, що розширюють горизонти світогляду, вимагають етичних та естетичних оцінок і діалогу з внутрішнім Я, з власним сумлінням, які пропонують підвищення рівня духовних потреб (5;147).

Важливим пусковим механізмом виховання естетичної культури є художньо-естетичний смак, зокрема

музично-естетичний смак стосовно музичного мистецтва.

Ми визначаємо *музично-естетичний смак як духовну здатність особистості до відбору музичних цінностей, що виявляється в індивідуальній оцінці естетичних якостей музичного об'єкта, зумовленої діалектичним поєднанням власної оцінки музично-естетичних цінностей з урахуванням особою художньо-естетичних соціальних тенденцій і поглядів, що панують у суспільстві.* Музично-естетичний смак, з одного боку, дозволяє знайти загальний, об'єднуючий початок з іншими людьми, з іншого погляду, виразити індивідуальність, унікальність і неповторність.

Структурний аналіз цієї категорії дав змогу виокремити такі компоненти: **музично-естетичне сприймання**, зумовлене наявністю музично-естетичної інформації; **музична обізнаність**, що виявляється у здатності розуміти музичні образи, зміст і форму музичного твору та орієнтуванні у видах і жанрах музичного мистецтва; **наявність інтересу** до музично – естетичної діяльності, тобто зорієнтованість на цінності музичної культури, а також широта та стійкість музичних інтересів; **рівень розвитку художньої комунікації**, про що свідчить здатність до об'єктивної оцінки музичного твору, до самостійного аналітичного судження відповідно до власних уподобань. Важливим компонентом у структурі процесу формування музично-естетичного смаку є **художньо-творча діяльність**, адже саме в ній особистість реалізує **потреби естетичного спрямування**, має можливість одержати насолоду від власної творчості, що безперечно впливає на її загальну культуру.

Особливого значення набуває питання про визначення критеріїв

сформованості музично-естетичних смаків студентської молоді.

У нашому дослідженні критеріями виступили:

• **Гностичний** – як вимір ступеня інформованості особистості в музичному мистецтві, рівня розвиненості музично-естетичного сприймання, розуміння музичних образів, усвідомлення змісту та форми його існування, естетичних норм суспільства, історії культури, законів існування і створення краси. Умовно цей критерій визначили як „ музична обізнаність”.

• **Психофізіологічний** – зорієнтований на оцінку сили емоційного відгуку на класичні цінності музичної культури, переваги та інтереси в музичній діяльності, широту та стійкість інтересу. Оцінка сформованості смаків за цим критерієм орієнтує на емоційно-чуттєву, ціннісну сферу людини.

• **Потребнісно-мотиваційний** – пов'язаний з визначенням потреб у спілкуванні з музичним мистецтвом, становленням міри власних уподобань відповідно до загальнолюдських ідеалів Добра, Істини й Краси. Дослідити сформованість смаку за цими критеріями можна, простеживши за мовленнєво – комунікативними проявами щодо оцінювання та судження про музичні твори.

• **Діяльнісно-творчий**, що знаходить відтворення в активній художньо – творчій діяльності. За цим критерієм можна засвідчити наявність активного музично-естетичного досвіду, реалізації потреб у художній, творчій самореалізації, сформованість умінь відтворювати свої почуття, переживання в художньому образі, одержання задоволення від власної творчості, естетична виразність соціокультурного середовища людини.

Теоретичний аналіз суттєвості музично-естетичного смаку, за уточненими критеріями його

сформованості, дозволив у межах даного дослідження визначити найбільш оптимальні рівні сформованості музично-естетичного смаку. Зазначимо, що проблематичність діагностування рівнів сформованості музично-естетичних смаків ускладнюється тим, що смак належить до сфери духовно-естетичних властивостей особистості. Оскільки варіативність естетичного поля формування особистості досить велика і принципово не може бути зведена до однієї системи, виділення таких рівнів носить умовний характер.

Коротко охарактеризуємо викреслені рівні. Для **високого рівня** сформованості музично-естетичного смаку характерна наявність активного та пасивного досвіду, естетична обізнаність у музичному мистецтві; володіння стійкими уявленнями про жанрово-стилістичні особливості, системою художніх цінностей за допомогою розвиненого естетичного чуття та інтелекту, усвідомлення ціннісних аспектів, багатства образного змісту; високий рівень розвиненості музично-естетичного сприймання розуміння музичних образів, що загалом засвідчує сформованість стійкого інтересу та активного творчого підходу до явищ мистецтва й дійсності.

Середній рівень характеризується володінням пасивним досвідом музичної обізнаності, недостатнім володінням об'єктивними критеріями оцінки та судження про художні твори. На цьому рівневі людина оперує орієнтуючись лише на окремі зразки – еталони того чи іншого музичного жанру або стильового напрямку, поверховим відгуком на явлення музичного мистецтва і дійсності, нестійким (ситуативним) інтересом до мистецтва.

Низькому рівневі – притаманна однобічність музично-естетичної інформації, однозначність смакових

оцінок за принципом „сподобалась – не сподобалась”, нездатність вийти на рівень оцінки та суджень; значну роль у суб'єктивних перевагах і орієнтирах особи виконують лише ті музичні жанри, напрями та стилі, на яких сформувався інтерес індивіда до певного прошарку музичної культури. На цьому рівневі сприймання музики характеризується переважно емоційним відгуком, що не може ще забезпечити і подібним чином вплинути на формування відповідних ціннісних орієнтацій молодій особі. Звідси можливість утворення відчутного розриву між рівнем усвідомлення цінності музики і ставленням, яке вже склалося до неї.

Для діагностування сформованості смаку важливо було визначити рівень успішності студентів у навчально-виховній роботі, щоб зіставити цю інформацію з тим, які форми культурного дозвілля вони застосовують: чи відвідують концерти, театри, чи збирають фонотеку, які переглядають програми, чи виявляє інтерес до прослуховування музики. Для цього використовували методи масового збирання інформації: анкетування та тестування. До анкет увійшли запитання про обсяг споживання художньої інформації, широту ерудиції студентства в галузі музичного мистецтва, творчого ставлення до музично-естетичної діяльності.

До експериментальної роботи були залучені майбутні вчителі, студенти перших – четвертих курсів психолого-педагогічного, історичного факультетів, інституту культури та мистецтв педагогічного університету імені Тараса Шевченка.

У відборі запитань для анкет спиралась на метод переваг. Студентам були запропоновані чотири анкети, кожна з яких була спрямована на виявлення певної групи інформації. Перша анкета була спрямована на

перевірку знань студентів з мистецтвознавчої підготовки; друга – на вивчення переваг студентів до різних видів мистецтва; третя – на потреби у творчій реалізації музично-естетичного смаку; за результатами четвертої анкети ми досліджували переваги студентів до різноманітних видів художньо-творчої діяльності. Для того, щоб виявити об'єктивну картину щодо переваг студентів у виборі видів мистецтва, чи за іншими запитаннями було використано метод ранжування.

Аналіз запитань першої групи показав ставлення студентів до музики (що важливо було виявити в контексті нашого дослідження – як показника духовності особистості), рівень музичної освіти та наявність інтересу в галузі музичного мистецтва. Ставлення до музики можна було виявити з відповідей на запитання: "Як ви ставитесь до музичного мистецтва? Як часто ви спілкуєтесь з музикою?" Як свідчать результати, негативного ставлення до музичного мистецтва не виявлено, високий рівень інтересу та любові до музичного мистецтва виявили 13 % студентів, ще 20% опитаних свідчать про великий інтерес до музичного мистецтва, але визнають низький рівень своїх знань, низьку музичну обізнаність. Щодня спілкуються з музикою 89,2% респондентів. Стосовно інтересу: сучасну музику слухають 70% респондентів – щодня не менше шести годин, 21% студентів мають інтерес до народної музики, класичну музику слухають лише 19% опитаних – продовж одної або двох годин.

Аналіз відповідей на відкриті запитання: „Що таке музичне мистецтво? Що значить музика у вашому житті?” – засвідчив, що ставлення 60% респондентів позитивне, що майбутні вчителі високо оцінюють роль музики у своєму житті, вважають що музика впливає на вчинки людей, дуже вражають відверті

відповіді щодо емоційного відгуку на музичний твір. Наведемо окремі відповіді: „Музика – це життя; це все, що є довкола нас; музика – ритм життя; духовні ліки; без неї не можливо жити; вона пробуджує оптимізм, підіймає настрій; з музикою я готуюсь на роботу, відпочиваю, засинаю під музику; вона покращує емоційний стан душі; допомагає позитивно сприймати світ, забути проблеми; музика - це відпочинок, розвага; насолода душі; це - мистецтво, яке має значущий вплив на особистість; сила, що змінює людей; музика – джерело духовної насолоди; вона може виховувати в людині як хороші, так і погані якості; музика заряджає енергією; допомагає жити; це - гармонія поєднання слів та звуків, джерело натхнення.”

Але навіть у тих, у кого спостерігається яскрава емоційна реакція, певний брак спеціальних знань та вмінь заважає усвідомити емоційні враження, зрозуміти естетичну досконалість і своєрідність художнього твору. Усвідомлює сприймання змісту і форми художнього твору тільки 41% респондентів, це свідчить про те, що пізнання музики відбувається на рівні підсвідомості, низькому рівні розвитку естетичного сприйняття, про несформованість настанови на сприйняття високохудожніх творів мистецтва. Сприйняття студентами твору музичного мистецтва відрізняється поверховістю та фрагментарністю, хоча слухання музики викликає емоційну реакцію, в цілому сприйняття залишається на рівні споглядання, має пасивно-споглядальний, узагальнюючий характер.

Аналіз анкет засвідчив, що 88% студентів не музичних факультетів не мають музичну освіту, а початкову музичну освіту мають лише 12 % опитаних, у 62% студентів предмет „

Музика” був по одній годині до 7 класу загальноосвітньої школи, в інших же 26% студентів (особливо із числа сільської місцевості) предмет „Музика” в загальноосвітній школі замінювався іншим уроком. Тому виявилось, що на рівень музично-естетичного смаку впливає те, в яких соціальних умовах відбувається становлення особистості студента, де він проживає. Для музичного навчання мало сприяє і довколишнє середовище, лише 18% членів сімей мають музичну освіту.

З питань, що виявляли освіченість у музичному мистецтві, найбільш складним виявилися запитання про сутність та історію, жанри, види музичного мистецтва, а також традиції українського народу. Найскладнішими виявилися запитання про різницю між музикою масових жанрів і масовою музичною культурою; жанри народної, академічної музики; хорові традиції України. Правильні відповіді склали від 10% до 16%. Найбільш легкими виявилися питання про сучасну українську і російську естраду. 70% опитаних дали правильні відповіді. Лише 48% змогли назвати не менш п'яти відомих класичних творів, тоді як 65% опитаних змогли назвати не менш п'яти сучасних пісень. Це свідчить про низьку освіченість в галузі музичного мистецтва.

Викликали труднощі завдання, пов'язані з перевіркою музичних здібностей, – відтворити ритм, мелодію, виявити ладовий окрас, напрям руху мелодії, тембр музичного інструменту або голосу. Лише 7 – 12% респондентів змогли виконати це завдання. Це можна пояснити недостатністю музичної освіти в галузі сприймання та розвитку музичних здібностей, відсутністю музичного активного досвіду, активної музичної практики. Оцінюючи музичний твір, молода людина не може виділити його естетичну і художню особливість,

висловити власну думку. Тому готовність дати естетичну оцінку твору виявили тільки 7% опитаних студентів, а 33% студентів мають настрій на підвищення та розвиток музичних здібностей взагалі. На наш погляд, проблема музично-естетичної обізнаності повинна вирішуватися як у навчально-виховному процесі ВНЗ, так і поза, у дозвіллі студентської молоді. Згідно з комплексним методологічним підходом вільний час розглядається в єдності з навчальною діяльністю, як один з головних у забезпеченні становлення висококваліфікованого спеціаліста, наставника підростаючого покоління.

Аналіз даних анкетування показав, що до видів мистецтв переваги студентів педагогічного університету розподілилися таким чином: ніколи не спілкуються з балетом 48%, з живописом 14% , 3% не спілкуються з літературою та музикою. Це дуже низькі показники для майбутніх учителів, які повинні готувати себе до популяризації культурних надбань. У порівнянні з іншими видами мистецтва, кількісний рівень відношення студентів педагогічного університету до музики може показатися достатнім – 60% (у порівнянні з балетом – 3%, живописом – 5%, театром – 7%), але при якісному вивченні виявилось, що ставлення до музики має пасивний характер, більшість студентів надають переваги пасивним формам дозвілля. Це прослуховування касет, відео, телебачення, спрямоване на сприйняття тільки розважальної поп музики. Лише 19% складають любителі концертів і театрів, які час від часу відвідують їх, а 35% респондентів не можуть собі дозволити витрати стосовно задоволення музичного інтересу, тобто покупку касет, музичного інструменту, відвідування концертів.

Як свідчать дані проведеного дослідження, домінуючу роль у потребі реалізації музично-естетичного смаку студентів виконують форми дозвілля спрямовані на споживання духовних музичних цінностей. Потреба у споживанні мистецтва, художньої культури, зокрема музичної, в підвищенні культурного рівня пов'язується студентами насамперед із засобами масової інформації (прослуховування радіо, телебачення, відео), прослуховуванням музичних записів, спілкуванням з друзями. Більшість студентів, а це 79 % надають переваги пасивним формам дозвілля та спілкування з музичним мистецтвом. Визначальним у формуванні музично – естетичного смаку респонденти називають радіо – 82%, та телебачення – 79%. До речі, популярні радіостанції – „Русское радио”, „Hit FM”, „Європа +”). Тільки 52% молоді прислуховуються до поглядів і смаків батьків та вчителів. Біля 70% респондентів сприймають музику як різновид відпочинку та розваг. Для цього є й об'єктивні причини, які пояснюють особливості сформованості музично-естетичних смаків молоді. Засоби масової комунікації цілеспрямовано нав'язали аудиторії „усереднені” художні погляди, музичні штампи, що привели до широкої популяризації в молодіжному середовищі поп музики, яка не потребує відчуття та усвідомлення змісту і форми. На жаль, у студентів майже немає можливості слухати і дивитися передачі про творчість композиторів, концерти класичної музики, оперні вистави. З'ясувалося, що майже 57% - взагалі не слухають класичну й народну музику, тому що не знають її й не розуміють. Основним мотивом до сприймання музики служить бажання слідувати за модою, наслідувати своє оточення. Такі зміни ціннісних орієнтацій (де мистецтво

покликане виконувати не основну гностичну функцію, а лише розважальну) негативно відбувається на формуванні естетичної культури, естетичного смаку студентської молоді. У минулому столітті відбувся розподіл мистецтва на елітарне та масове. Збільшення кількості вільного часу створило умови для масового попиту на культуру. „Масова культура” (masscult) розповсюджується засобами масової інформації, різноманітними формами шоу – бізнесу. Широкий попит на масову культуру пояснюється потребами нової технічної цивілізації, прискоренням ритму життя, нервовими перевантаженнями, потребою в захисному механізмі, який би відновлював порушену душевну рівновагу людини. Масове мистецтво покликане розслабити втомлений мозок, знищити тимчасово всі проблеми на відміну від мистецтва, яке потребує напруженої творчої діяльності. Музичне масове мистецтво перетворилось на могутню індустрію розваг. Глобальні комунікації, популярні розваги, масова культура – це сфера більшості, як найдоступніша, здатна перетворитись на загальну звичку, культуру для неосвічених. Для неї характерними є тиражування унікального та зведення його до звичного і загальнодоступного. Тому право на вибір естетичної інформації молоді залишає за суспільством.

У процесі експериментальної обробки одержаних даних, були визначені смакові переваги студентів до того чи іншого виду і жанру музики. Для підтвердження зазначених вище положень нами був використаний досить поширений у соціології, метод „переваг”. Завдання респондентів, яким було запропоновано анкету, зводилося до розташування 24 перелічених вище музичних жанрів народної, класичної та сучасної музики у тій послідовності, яка відповідала б їх

особистісним музично – естетичним смакам і ціннісним орієнтаціям.

Щодо сучасної естрадної музики, то перше місце займає поп-музика, нею дуже захоплюється 52,3% студентів, і тільки 3,5% студентів педагогічного вузу не мають інтересу до цього музичного жанру, рок – музика на другому місці: 31,4% майбутніх вчителів захоплюється цим жанром, 19% не мають до нього інтересу.

Народною музикою захоплюються тільки 21% респондентів, 13% майбутніх учителів не мають інтересу до народного фольклору. Результати обробки даних анкети виявили дуже низький інтерес до класичної академічної музики. Найменш популярним жанром молоді є опера, до неї виявляють інтерес лише 1,2 % респондентів, а 35% не мають інтересу. Тільки 7% респондентів захоплює хорова музика та 8% симфонічна, інструментальна – 16%.

Відповідно концепції нашого дослідження художньо-творча діяльність є провідним компонентом у формуванні музично-естетичного смаку майбутніх учителів. Виходячи з положення, що смак формується у творчій практиці, а художня – творча діяльність - є показником творчої активності молоді, засмучує невисокий відсоток зафіксований при відданні переваг студентами заняттям художньо – творчою діяльністю. Лише 21% респондентів активно і постійно самореалізуються в художньо-творчій діяльності, що на 4 показника нижче, аніж показники тих, хто відвідує спортивні секції. Дуже низькими є показники переваг студентської молоді до різноманітних видів музичної художньо-творчої діяльності. Так 46% респондентів надають перевагу тільки прослуховуванню музики, 23% - співу, 28% - танцювальній діяльності, і лише 3% музикуванню. До речі, у 47% респондентів найбільш популярним

музичним інструментом є гітара, у 25% - фортепіано, для 22% – баян. У 41% опитаних у родинях заведено співати.

Аналіз і узагальнення отриманих даних дозволили нам зробити висновок про те, що здатність сприймання творів мистецтва, музична обізнаність та потреба в активній творчій діяльності у студентів педагогічного університету розвинена недостатньо, а тому потребує педагогічного керування, розробки нових педагогічних технологій, методів та прийомів, методами творчої діяльності, уміннями творчо втілювати власні задумки.

Дослідницька робота та педагогічний досвід свідчать про те, що увага до сприйняття музики як мистецтва звуку та поглиблення уваги до естетичної та виховної функцій музики, включення у процес сприймання, оцінювання творів мистецтва та активної художньо-творчої діяльності, має потенційні можливості у формуванні музично-естетичного смаку майбутніх педагогів. Успіх у формуванні музично-естетичного смаку залежить від рівня сформованості естетичної обізнаності в музичному мистецтві, від високого рівня розвиненості музично-естетичного сприймання та розуміння музичних образів, багатства образного змісту, від володіння стійкими уявленнями про жанрово-стилістичні особливості та художні цінності, від рівня сформованості пасивного та активного досвіду молоді, від сформованості стійкого інтересу та активного творчого підходу до явищ мистецтва й дійсності. Головна мета сучасного музичного виховання вочевидь полягає у формуванні різножанрових орієнтацій молоді, у підготовці такого шанувальника, для якого музика б існувала не лише засобом розваги, відпочинку, приємного фону (хоча і ці функції її цінності дуже важливі), але й

сприяла підвищенню розвитку ціннісної орієнтації та взагалі художньо-естетичної культури молоді, ставлення до дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Багдасар'ян. Н.Г.* Культурологія. М., 1998, 51с.

2. *Дряніка В.І.* Орієнтації студентської молоді на цінності музичної культури (соціально-педагогічний аспект) – Київ - Кіровоград. 1997, 215 с..

3. *Дюркгейм Э.* Соціологія. Її предмет, метод, призначення. – М., 1995, 331 с.

4. *Каган М.С.* Системный поход и гуманитарное знание. 1991. - 384 с.

5. *Капичіна О.О.* Формування естетичної свідомості молоді в умовах сучасної системи освіти. Розвиток освітніх процесів і становлення громадянина в контексті європейської інтеграції: Міжнародна науково - практична конференція // Збірник статей. – Луганськ: 2004-488 с. – С. 144-153.

6. *Кормич Л.І. Багацький В.В.* Культурологія (історія і теорія світової культури 20ст.): Навчальний посібник. Видання третє. – Х.: 2004.-304с.

7. *Сорокін. П.* Людина. Цивілізація. Суспільство. – М., 1992.

Подано до редакції